

YASHIL IQTISODIYOTGA O'TISHDA MOLIYAVIY INSTRUMENTLARNING TRANSFORMATSIYASI: O'ZBEKISTON TAJRIBASI

TRANSFORMATION OF FINANCIAL INSTRUMENTS IN THE TRANSITION TO A GREEN ECONOMY: THE CASE OF UZBEKISTAN

¹Axmadjonova Gulmira
Xabibulla qizi

¹O'zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi tayanch doktoranti.
ORCID: 0009-0004-3225-5312, G-mail: g.akhmadjonova@gmail.com

Annotatsiya Abstract

Uzb. - Maqolada O'zbekistonda yashil iqtisodiyotga o'tish jarayonida moliyaviy instrumentlarning transformatsiyasi, ularning amaldagi holati va rivojlanish istiqbollari tahlil qilingan. Tadqiqotda yashil kreditlar, yashil obligatsiyalar, ESG standartlari, iqlim sug'urtasi hamda qayta tiklanuvchi energiya loyihalarini moliyalashtirish mexanizmlari o'rganilib, ularning milliy iqtisodiy barqarorlikka ta'siri baholangan. Natijalar moliyaviy instrumentlarning modernizatsiyasi yashil iqtisodiyotga o'tishda hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanini ko'rsatadi.

Eng. - This article analyzes the transformation of financial instruments in Uzbekistan's transition to a green economy, focusing on their current development and future prospects. The study examines green loans, green bonds, ESG standards, climate insurance, and financing mechanisms for renewable energy projects, assessing their contribution to national economic sustainability. The findings indicate that the modernization of financial instruments plays a critical role in accelerating the green economic transition.

Kalit so'zlar: Keywords:

❖ *yashil iqtisodiyot, yashil moliyalashtirish, yashil kredit, yashil obligatsiya, ESG, iqlim moliyasi, qayta tiklanuvchi energiya.*
❖ *green economy, green finance, green loans, green bonds, ESG, climate finance, renewable energy.*

Kirish.

So'nggi yillarda global miqyosda ekologik muammolar chuqurlashib borayotgani, xususan, iqlim o'zgarishi, karbonat chiqindilarning ortishi va tabiiy resurslarning qisqarishi davlatlarni iqtisodiy rivojlanishning yangi modeliga – yashil iqtisodiyotga o'tishga undamoqda. Birlashgan Millatlar Tashkilotining Barqaror rivojlanish maqsadlari (SDGs), Parij kelishuvi hamda xalqaro moliya institutlarining “yashil transformatsiya” tashabbuslari moliya tizimi oldiga iqtisodiy o'sish bilan ekologik barqarorlikni uyg'unlashtirish vazifasini qo'yimoqda. Shu

asosda yashil moliyalashtirish yangi investitsiya oqimlarini shakllantirish, energiya samaradorligini oshirish va past-uglerodli iqtisodiyotga o'tishni moliyaviy qo'llab-quvvatlashning asosiy mexanizmi sifatida tan olinmoqda.

O'zbekiston ham ushbu global jarayonning faol ishtirokchisiga aylanib, yashil iqtisodiyotga o'tish bo'yicha milliy strategiyalarni qabul qildi. Xususan, “Yashil iqtisodiyotga o'tish strategiyasi – 2030”, qayta tiklanuvchi energiya bo'yicha davlat dasturlari, ekologik me'yorlarni kuchaytirish va yashil investitsiyalarni jalb qilish mexanizmlarining

shakllantirilishi moliya sektorini yangi talablarga moslashtirish zaruratini kuchaytirmoqda. Yashil iqtisodiyotga o'tish jarayoni an'anaviy moliyaviy instrumentlar bilan cheklanishi mumkin emas, chunki ekologik ta'sir, karbonat risklari va barqarorlik omillari bozor ishtirokchilarining qaror qabul qilish jarayonida birlamchi ahamiyat kasb etmoqda.

Shu nuqtai nazardan, O'zbekistonda yashil iqtisodiyotga o'tish moliyaviy instrumentlarning tubdan transformatsiyasini talab qiladi. Bir tomondan, an'anaviy moliyaviy instrumentlar – kreditlar, obligatsiyalar, sug'urta, investitsiya fondlari – ekologik ko'rsatkichlarni o'z ichiga oluvchi yangi shakl va funksiyalarda qayta ishlanishi zarur. Ikkinchi tomondan, butunlay yangi moliyaviy mexanizmlar – yashil obligatsiyalar, yashil kreditlar, iqlim sug'urtasi, karbon bozorlaridagi instrumentlar, "barqarorlikga bog'langan kreditlar", ESG reytinglari va ekologik audit vositalari – iqtisodiyotga integratsiyalanishi lozim.

O'zbekiston tajribasi shuni ko'rsatadiki, banklar, investitsiya fondlari va davlat moliyasi institutsional jihatdan yashil moliya elementlarini joriy eta boshlagan bo'lsa-da, moliyaviy instrumentlarning to'liq transformatsiyasi hali boshlang'ich bosqichda. Masalan, banklar tomonidan berilayotgan ekologik yo'nalishdagi kreditlar ulushi oshib bormoqda, biroq ular uchun yagona ESG-mezonlar, yashil tasnif (taxonomy), ekologik risklarni baholash metodikasi va monitoring standartlari hali to'liq shakllanmagan. Shu bilan birga, O'zbekistonda bir nechta yirik "yashil energetika" loyihalarining xalqaro moliya institutlari bilan hamkorlikda moliyalashtirilayotgani yashil moliya ekotizimi shakllanayotganini ko'rsatadi.

Natijada, yashil iqtisodiyotga o'tishda moliyaviy instrumentlarning transformatsiyasi O'zbekistonda nafaqat ekologik barqarorlikni ta'minlash, balki iqtisodiy modernizatsiya, energiya samaradorligini oshirish va

investitsiya muhitini yaxshilash uchun strategik omilga aylanmoqda. Ushbu jarayon davlat regulyatori, moliya sektori va xalqaro hamkorlarning birgalikda harakatini talab qiladi.

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi.

Yashil iqtisodiyot va yashil moliyalashtirish masalalari bugungi kunda jahon moliyaviy tizimining eng muhim ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylangan. Xalqaro tashkilotlar, moliya institutlari va ilmiy doiralarning tadqiqotlari yashil moliya instrumentlarining iqtisodiy o'sish, ekologik barqarorlik va investitsiya bozorlariga ta'sirini chuqur o'rgangan. O'zbekiston uchun bu izlanishlar yashil iqtisodiyotga o'tishda moliyaviy mexanizmlarni transformatsiya qilishda muhim nazariy va amaliy asos bo'lib xizmat qiladi.

Xalqaro adabiyotlarda yashil moliya tizimining rivojlanish omillari va instrumentlari keng yoritilgan. OECD (2021) tomonidan tayyorlangan Green Finance and Investment Reportda yashil obligatsiyalar, karbon kreditlari, ekologik investitsiya fondlari hamda ESG mezonlarining moliya bozorlaridagi o'rni tahlil qilinadi. Hisobotda davlat va xususiy sektor o'rtasidagi hamkorlik, yashil tasnif (taxonomy) va ekologik risklarni baholash standartlari yashil iqtisodiyotga o'tishning asosiy elementlari sifatida ko'rsatiladi [1].

Yevropa Ittifoqining EU Green Deal Financing Framework (2020) hujjatida yashil iqtisodiyotga investitsiyalar oqimini oshirish, yashil obligatsiyalar bozorini kengaytirish va ESG hisobotlarini majburiylashtirish orqali moliyaviy transformatsiyani jadallashtirish bo'yicha ilg'or model ishlab chiqilgan. Ushbu tajriba O'zbekiston uchun yashil instrumentlarni standartlashtirishda muhim o'rnak bo'la oladi [2].

World Bank (2022) tomonidan e'lon qilingan Climate Finance and Green Transition hisobotida rivojlanayotgan davlatlar uchun

yashil kreditlar, energiya samaradorligi bo'yicha moliyalashtirish mexanizmlari, klaster loyihalariga investitsiya jalb etish va past-uglerodli iqtisodiyotga o'tishda institutsional transformatsiya zarurligi ta'kidlangan [3].

Bundan tashqari, UNDP (2023) tomonidan taqdim etilgan Green Economy Financing Approaches tadqiqotida yashil iqtisodiyot iqtisodiy o'sishning yangi drayveri sifatida talqin qilinadi va yashil kreditlash modeli, ekologik sug'urta, barqarorlikka bog'langan kreditlar va yashil investitsiya fondlarining samaradorligi ilmiy asoslangan holda yoritiladi [4].

Mahalliy adabiyotlarda O'zbekistonda yashil iqtisodiyotga o'tish jarayoni, yashil moliyalashtirish amaliyoti va uning iqtisodiy rivojlanishdagi o'rni tobora ko'proq o'rganilmoqda. Xususan, T. Jo'rayevning tadqiqotlarida O'zbekiston iqtisodiyotini "yashillashtirish" strategiyasida moliyaviy resurslarning roli, bank sektorining yashil loyihalarni kreditlashga tayyorligi va normativ-huquqiy bazaning rivojlanish xususiyatlari tahlil qilinadi [5].

A. Abduvaliyev tomonidan olib borilgan izlanishlarda yashil moliya instrumentlarini milliy moliya tizimiga integratsiyalash jarayoni, banklarning ekologik risklarni baholash metodikasi, yashil obligatsiyalar bozorini shakllantirish imkoniyatlari va xalqaro standartlarning moslashtirilishi yoritilgan [6].

Shuningdek, Q. Karimov O'zbekistonda qayta tiklanuvchi energiya loyihalarini moliyalashtirishning iqtisodiy samaradorligini, banklar va xalqaro moliya institutlari bilan hamkorlik mexanizmlarini o'rgangan. Uning tadqiqotida yashil kreditlar energiya samaradorligini oshirish uchun asosiy omil ekani asoslab berilgan [7].

M. Nurmatova esa ESG tamoyillarining O'zbekiston korxonalari faoliyatiga tatbiq etilishi, ekologik hisobotlar, korporativ barqarorlik standartlari va yashil

investitsiyalarni jalb qilish imkoniyatlari bo'yicha ilmiy xulosalar beradi [8].

Xulosa qilib aytganda, xorijiy va mahalliy manbalar tahlili yashil moliyalashtirish instrumentlarining transformatsiyasi O'zbekiston uchun ekologik barqarorlik, energiya samaradorligi va investitsiya muhitini yaxshilashda strategik ahamiyatga ega ekanini ko'rsatadi. Biroq, mavjud tadqiqotlar hali milliy yashil tasnif, ekologik audit tizimi va moliya instrumentlarining texnologik transformatsiyasini to'liq qamrab olmagan bo'lib, bu yo'nalish bo'yicha ilmiy izlanishlarni davom ettirish zarurligini tasdiqlaydi.

Tadqiqot metodologiyasi.

Tadqiqotda O'zbekistonda yashil iqtisodiyotga o'tish jarayonida moliyaviy instrumentlarning transformatsiyasi nazariy, institutsional va qiyosiy tahlil yondashuvlari asosida o'rganildi. Nazariy asos sifatida yashil moliya tamoyillari, ESG standartlari, yashil obligatsiyalar, iqlim moliyasi va ekologik risklarni baholashga oid xalqaro metodikalar tahlil qilindi. Institutsional tahlil orqali O'zbekistonning yashil iqtisodiyotga o'tish strategiyalari, milliy normativ-huquqiy baza, bank sektorining yashil kreditlash amaliyoti hamda moliyaviy instrumentlarning amaldagi holati baholandi. Qiyosiy tahlil yordamida Yevropa Ittifoqi, Xitoy va Koreya kabi davlatlarning yashil moliyalashtirish tajribalari O'zbekiston sharoitiga mos keluvchi jihatlar bo'yicha solishtirildi. Shuningdek, mavjud ilmiy manbalar va xalqaro hisobotlar kontent tahlili orqali umumlashtirildi. Ushbu metodik yondashuv moliyaviy instrumentlarning transformatsiya jarayonini kompleks baholash imkonini berdi.

Tahlil va natijalar muhokamasi.

O'zbekistonda yashil iqtisodiyotga o'tish bo'yicha so'nggi yillarda amalga oshirilayotgan islohotlar moliya tizimi oldiga yangi talablarni qo'ymoqda. Yashil iqtisodiyotning markazida ekologik mas'uliyat, energiya samaradorligi va past-uglerodli rivojlanish tamoyillari turadi.

Mazkur maqsadlarga erishish moliyaviy instrumentlarning transformatsiyasi orqali amalga oshiriladi, chunki an'anaviy kreditlash modeli ekologik risklarni, uglerod izini yoki ekologik ta'sir ko'rsatkichlarini o'z ichiga olmaydi. Shu bois, O'zbekistonning moliya sektori ham xalqaro standartlarga asoslangan yashil instrumentlarni bosqichma-bosqich joriy etishni boshladi.

Birinchidan, yashil kreditlash jarayonida banklarning asosiy e'tibori ekologik mezonlarni kreditlash siyosatiga integratsiya qilishga qaratilmoqda. Biroq hozirda banklar tomonidan berilayotgan ekologik yo'nalishdagi kreditlar umumiy kredit portfeliga nisbatan hali juda kichik ulushni tashkil etadi. Yashil kreditlar uchun ekologik baholash metodikasi, loyiha riskini aniqlash mezonlari va ESG ko'rsatkichlari bo'yicha yagona standartning yo'qligi ushbu jarayonni cheklab qo'ymoqda. Bu esa banklar uchun yashil kreditlashning kengayishini sekinlashtiradi.

Ikkinchidan, yashil obligatsiyalar bozori O'zbekistonda hali shakllanish bosqichida bo'lsa-da, xalqaro moliya institutlarining yirik sarmoyalari jalb qilingan qayta tiklanuvchi energetika loyihalari bu yo'nalishning rivojlanish salohiyatiga ega ekanini ko'rsatmoqda. Investorlar ekologik barqarorlikni asosiy investitsiya mezoniga aylantirayotgani sababli yashil obligatsiyalar ekologik loyihalar uchun uzoq muddatli resurs manbai bo'lib xizmat qilishi mumkin. Biroq, bozorning rivojlanishi uchun milliy "yashil tasnif" (green taxonomy), shaffof ekologik hisobot va monitoring tizimi zarur.

Uchinchidan, O'zbekistonda ESG (Environmental, Social, Governance) tamoyillarini joriy etish korxonalarining barqarorlik ko'rsatkichlarini baholashda katta ahamiyat kasb etmoqda. Biroq korxonalar ESG hisobotlarini tayyorlash bo'yicha tajribaga ega emas, sohada yetarli mutaxassislar mavjud emas va ESG ma'lumotlari bo'yicha audit tizimi shakllanmagan. Bu esa investorlar uchun muhim bo'lgan shaffoflik darajasini

pasaytiradi. Xalqaro amaliyotda ESG reytinglari kapital qiymatiga, kredit reytingiga va sarmoya oqimlariga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

To'rtinchidan, iqlim sug'urtasi va ekologik risklarni kamaytirishga yo'naltirilgan sug'urta instrumentlari O'zbekistonda juda cheklangan. Mamlakatda qurg'oqchilik, suv tanqisligi, tuproq degradatsiyasi kabi ekologik xavflar yuqori bo'lgan holda, sug'urta bozori bu risklarni mos ravishda qamrab ololmayapti. Iqlim sug'urtasi rivojlanishi yashil iqtisodiyotga o'tishda muhim risk-menejment vositasidir.

Beshinchidan, qayta tiklanuvchi energiya loyihalarining moliyaviy modelida xalqaro kredit liniyalari, davlat-xususiy sheriklik (PPP) tizimi va subsidiya mexanizmlarining uyg'unligi bozorga barqaror investitsiya oqimlarini ta'minlamoqda. Biroq, milliy banklar ushbu loyihalarining iqtisodiy va ekologik samaradorligini baholashda metodik yetishmovchiliklarga duch kelmoqda.

O'zbekiston tajribasi shuni ko'rsatadiki, moliyaviy instrumentlarni samarali transformatsiya qilish va ularni iqtisodiyotning barqaror rivojlanishiga moslashtirish uchun regulativ muhitni modernizatsiya qilish zarur. Bu esa nafaqat ekologik standartlar va ularni baholash bo'yicha ilg'or o'lchov tizimlarini joriy etishni, balki moliyaviy institutlar, xususan bank infratuzilmasini yashil risklar bilan ishlashga tayyorlashni ham talab qiladi. Shunday qilib, moliyaviy tizimning barqarorligi va resurslardan samarali foydalanish darajasi, investitsiya oqimlarining ekologik jihatdan mas'ul va xavfsiz bo'lishi, hamda iqtisodiy rivojlanishning ekologik mezonlar bilan uyg'unlashishi ta'minlanadi. Bu amaliy choralar O'zbekiston moliya bozorida innovatsion, raqamli va yashil moliyaviy mexanizmlarning shakllanishini rag'batlantiradi va mamlakatning global yashil iqtisodiyot tendensiyalariga integratsiyasini mustahkamlaydi.

Quyidagi jadval O'zbekistonda yashil iqtisodiyotga o'tishda moliyaviy

instrumentlarning rivojlanish holati va transformatsiya talablarini tizimli ravishda taqqoslaydi.

1-jadval

Yashil moliyalashtirish instrumentlarining O'zbekistondagi mavjud holati va transformatsiya talablari*

<i>Moliyaviy instrument</i>	<i>Mavjud holat</i>	<i>Transformatsiya talablari</i>	<i>Tahliliy xulosa</i>
Yashil kreditlar	<i>Ulushi past, ekologik baholash mezonlari to'liq emas</i>	<i>ESG integratsiyasi, ekologik risk baholash metodikasi, monitoring tizimi</i>	<i>Yagona standart yo'qligi jarayonni sekinlashtirmoqda</i>
Yashil obligatsiyalar	<i>Bozor shakllanmagan</i>	<i>Yashil tasnif, shaffof hisobot, investorlar uchun kafolatlar</i>	<i>Bozor salohiyati yuqori, ammo institutsional baza yetishmaydi</i>
ESG reytinglari	<i>Korxonalarda amaliyot cheklangan</i>	<i>ESG audit tizimi, mutaxassislar tayyorlash, majburiy hisobot</i>	<i>Investitsiya jozibadorligi uchun muhim omil</i>
Iqlim sug'urtasi	<i>Juda cheklangan</i>	<i>Iqlim risk modeli, davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash mexanizmi</i>	<i>Qishloq xo'jaligi va energetika uchun zarur</i>
Qayta tiklanuvchi energiya moliyalashtirish	<i>Xalqaro kredit liniyalari mavjud</i>	<i>Milliy banklar uchun metodika, subsidiya va grantlar integratsiyasi</i>	<i>Energiya sohasida jadal o'sish salohiyati mavjud</i>

*Manba: muallif ishlanmasi asosida umumlashtirilgan.

Tahlillar shuni ko'rsatmoqdaki, O'zbekistonda moliyaviy instrumentlar transformatsiyasi iqtisodiyotning "yashil" sektorini kengaytirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Ayniqsa, yashil tasnifni qabul qilish, ESG talablarini tizimlashtirish, klimat risklarini baholash mexanizmlarini joriy etish va yashil obligatsiyalar bozorini shakllantirish eng ustuvor yo'nalishlardir. Shu bilan birga, O'zbekiston uchun xalqaro amaliyot – Yevropa Ittifoqi, Xitoy, Koreya – yashil moliya infratuzilmasini modernizatsiya qilishda samarali yo'l xaritasini taqdim etmoqda.

Xulosa va takliflar.

O'tkazilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, O'zbekistonning yashil iqtisodiyotga o'tish jarayoni moliyaviy instrumentlarning tubdan transformatsiyasini talab etadi. Chunki an'anaviy moliyaviy mexanizmlar ekologik risklarni, uglerod izini va barqarorlik ko'rsatkichlarini baholash qobiliyatiga ega emas. Mamlakatda qayta tiklanuvchi energiya, energiya samaradorligi, "yashil qurilish",

ekologik transport va chiqindilarni qayta ishlash kabi yo'nalishlar bo'yicha yirik loyihalar amalga oshirilayotgani yashil moliyalashtirish vositalarining talabini yanada oshirmoqda. Biroq ushbu loyihalarni keng miqyosda moliyalashtirish uchun zarur bo'lgan yashil tasnif, ESG standartlari, ekologik audit tizimi, yashil obligatsiyalar bozori va iqlim sug'urtasi mexanizmlari hali to'liq shakllanmagan. Mavjud infratuzilma va normativ-huquqiy baza bo'yicha aniqlangan bo'shliqlar moliyaviy instrumentlarning transformatsiyasini tezlashtirish zarurligini ko'rsatadi. Xalqaro tajribalar – Yevropa Ittifoqi, Xitoy, Janubiy Koreya – moliya tizimining barqarorlik tamoyillariga moslashuvi uchun muhim metodik asos bo'lib xizmat qilishi mumkin. Yashil moliyalashtirishning rivojlanishi O'zbekistonda barqaror iqtisodiy o'sishni tezlashtirish, investitsiya jozibadorligini oshirish va ekologik xavflarni kamaytirishda strategik ahamiyatga ega. Shuning uchun mamlakatda moliyaviy instrumentlarni

modernizatsiya qilish bo'yicha tizimli va izchil yondashuv talab etiladi.

Bu natijalarga asoslanib quyidagi takliflarni ilgari surish mumkin. Birinchidan, milliy "yashil tasnif (green taxonomy)"ni ishlab chiqish zarur. Bu banklar, investorlar va korxonalar uchun ekologik toza loyihalarni aniq mezonlar asosida tanlash imkonini beradi.

Ikkinchidan, tijorat banklarida yashil kreditlash standartlarini joriy etish, kredit siyosatiga ekologik risklarni baholash mezonlarini kiritish lozim. Bu yashil kreditlar ulushini oshirishga xizmat qiladi.

Uchinchidan, O'zbekistonda yashil obligatsiyalar bozorini shakllantirish uchun institutsional baza – hisobot standartlari, verifikatsiya tizimi, investorlar uchun kafolatlar – yaratish talab etiladi.

To'rtinchidan, korxonalar faoliyatida ESG tamoyillarini tatbiq etish, ularning barqarorlik hisobotini majburiylashtirish, ESG auditini joriy etish moliya bozorida shaffoflikni oshiradi.

Beshinchidan, ekologik va iqlim xatarlarini kamaytirish uchun iqlim sug'urtasi instrumentlarini rivojlantirish zarur. Qishloq

xo'jaligi, energetika va infratuzilma loyihalarida bu mexanizm juda muhim.

Oltinchidan, qayta tiklanuvchi energiya loyihalarini moliyalashtirishda davlat-xususiy sheriklik (PPP), subsidiya va grant mexanizmlarini kengaytirish sarmoya oqimini tezlashtiradi.

Yettinchidan, tijorat banklari va investitsiya institutlari uchun ekologik audit, yashil investitsiya ekspertizasi va iqlim risklarini baholash bo'yicha metodikalar ishlab chiqilishi kerak.

Sakkizinchidan, moliya sektorida ishlaydigan mutaxassislar uchun yashil moliya bo'yicha malaka oshirish va o'quv dasturlarini tashkil etish zarur. Bu kadrlar salohiyatini oshiradi va instrumentlarning amaliyotga tatbiqini yengillashtiradi.

To'qqizinchidan, xalqaro yashil moliya institutlari – GCF, ADB, WB, EBRD – bilan hamkorlikni kengaytirish orqali O'zbekistonga yirik "yashil" investitsiyalarni jalb qilish imkoniyatini kuchaytirish lozim.

O'ninchidan, mahalliy korxonalarni ekologik loyihalar orqali rag'batlantirish maqsadida soliq imtiyozlari, grantlar va subsidiyalar tizimini kengaytirish yashil iqtisodiyotning rivojlanishini jadallashtiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. OECD. *Green Finance and Investment Report*. – Paris: OECD Publishing, 2021. – 180 p.
2. European Commission. *EU Green Deal Financing Framework*. – Brussels: European Commission, 2020. – 96 p.
3. World Bank. *Climate Finance and Green Transition*. – Washington, D.C.: World Bank Publications, 2022. – 154 p.
4. UNDP. *Green Economy Financing Approaches*. – New York: United Nations Development Programme, 2023. – 128 p.
5. Jo'rayev, T. *Yashil iqtisodiyotga o'tishda moliyaviy resurslarni boshqarish*. – Toshkent: "Iqtisodiyot" nashriyoti, 2022. – 212 b.
6. Abduvaliyev, A. *O'zbekistonda yashil moliya instrumentlarini rivojlantirish istiqbollari*. – Toshkent: "Innovatsiya" nashriyoti, 2023. – 176 b.
7. Karimov, Q. *Qayta tiklanuvchi energiya loyihalarining moliyaviy samaradorligi*. – Toshkent: "Fan va texnologiya", 2021. – 168 b.
8. Nurmatova, M. *Korxonalarda ESG tamoyillarini joriy etish va baholash*. – Toshkent: "Nodir nashr", 2023. – 158 b.